

EXTENSIÓ DE LA MARCA /G/ I DESAPARICIÓ DEL SINCRETISME FORMAL EN ELS VERBS DE LA SEGONA CONJUGACIÓ DEL CATALÀ

MANUEL BADAL BERTOLÍN
Universitat de València
manuel.badal@uv.es
ORCID: 0000-0003-1606-508X

RESUM

En català antic, verbs com *beure* o *molre*, amb perfet fort llatí en -UI-, presentaven inicialment extensió velar només en el morfoma pita (acrònim de *perfecto y tiempos afines*): 3a *BIBUIT > *bec*, 3a MOLUIT > *molc*. En canvi, les formes del morfoma L, constituït per la primera persona del present d'indicatiu i tot el present de subjuntiu, presentaven un radical sense consonant velar: 1a BIBŌ > *beu*, 1a MOLŌ > *mol*. En aquest treball, partint d'un corpus que inclou obres del segle XIII al XIX, datem el procés de velarització del morfoma L en aquesta subclasse verbal, coincident en el temps amb el canvi del model fort al feble en el perfet simple (3a *bec* >> *begué*). L'adopció de l'extensió /g/, que resol l'homofonia entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu (1a *beu* >> *bec* vs. 3a *beu*), es produeix simultàniament en tot el morfoma L, a diferència d'altres subclasses verbals. Com a conseqüència de la reorganització, al final del procés evolutiu es crea una nova subclasse verbal dins de la segona conjugació, caracteritzada per la presència de /g/ tant en el morfoma pita com en el morfoma L.

PARAULES CLAU: català, morfologia, morfoma, sincretisme, velarització, verbs.

EXTENSION OF THE /G/ MARK AND DISAPPEARANCE OF FORMAL SYNCRETISM IN SECOND CONJUGATION OF CATALAN VERBS

ABSTRACT

In Old Catalan, verbs as *beure* 'to drink' or *molre* 'to grind', which had a Latin strong perfect in -UI-, presented a velar extension only in the PyTA morpheme (acronym of *perfecto y tiempos afines* 'perfect and related tenses'): 3rd *BIBUIT > *bec* 's/he drank', 3rd MOLUIT > *molc* 's/he ground'. In contrast, the L-pattern forms, comprising the first person of the present indicative and the whole present subjunctive, had a stem without the velar consonant: 1st BIBŌ > *beu* 'I drink', 1st MOLŌ > *mol* 'I grind'. In this paper, from a corpus comprising works ranging from the 13th to the 19th century, we date the velarization process underwent by L-pattern in these verbs, which happened at the same time as the change from a strong to a weak pattern in the past tense (3rd *bec* 's/he drank' >> *begué* 's/he drank'). The adoption of /g/, which solves the homophony between the first and the third person of the present indicative (1st *beu* >> *bec* 'I drink' vs. 3rd *beu* 's/he drinks'), occurs simultaneously in the whole L-pattern, unlike in other verb subclasses. Because of this reorganization, at the end of the evolutionary process, a new verb subclass emerges within the second conjugation, characterized by the presence of /g/ in both the PyTA morpheme and the L-pattern.

KEYWORDS: Catalan, morphology, morpheme, syncretism, velarization, verbs.

1. INTRODUCCIÓ*

En català antic, hi havia un grup de verbs de la segona conjugació amb el radical acabat en *-u-* [w], com *beure* o *creure*, i en *-l-*, com *moldre* o *toldre*, que inicialment presentaven una consonant velar (/g/) només en els temps procedents del tema de perfet llatí:¹ passat simple, antic condicional en *-ra* (que prové del plusquamperfet d'indicatiu llatí) i imperfet de subjuntiu (provinent del plusquamperfet de subjuntiu llatí). Aquest conjunt de temps verbals rep l'etiqueta de morfoma pita (Maiden 2001, 2018: 44), acrònim de l'expressió *perfecto y tiempos afines* (Menéndez Pidal 1985 [1904]: 308). En algunes subclasses verbals, els temps pita poden compartir alguna mena de tret formal o atipicitat (Viaplana 1995) que no apareix necessàriament en la resta del paradigma del mateix verb, com ara un al·lomorfe del radical o alguna classe d'extensió del radical; en el cas que ens ocupa, l'extensió /g/, que, com es pot veure en la Taula 1, funciona en aquests verbs com una marca identificadora dels temps procedents del tema de perfet llatí.

	<i>beure</i>	<i>creure</i>	<i>moldre</i>
Passat simple	3a *BIBUIT > <i>b<u>ec</u></i> >> <i>begu<u>é</u></i>	3a *CREDUIT > <i>cre<u>ec</u></i> >> <i>creegu<u>é</u></i>	3a MOLUIT > <i>mol<u>c</u></i> >> <i>molgu<u>é</u></i>
Antic condicional en <i>-ra</i>	3a *BIBUERAT > <i>b<u>egr</u>a</i> >> <i>begu<u>er</u>a</i>	3a *CREDUERAT > <i>cre<u>egr</u>a</i> >> <i>creegu<u>er</u>a</i>	3a MOLUERAT > <i>mol<u>gr</u>a</i> >> <i>molgu<u>er</u>a</i>
Imperfet de subjuntiu	3a *BIBUISSET > <i>begu<u>és</u></i>	3a *CREDUISSET > <i>creegu<u>és</u></i>	3a MOLUISSET > <i>molgu<u>és</u></i>

TAULA 1. Evolució del llatí al català del passat simple, de l'antic condicional en *-ra* i de l'imperfet de subjuntiu dels verbs *beure*, *creure* i *moldre*²

Pel que fa l'origen de la consonant velar, la majoria d'autors (Meyer-Lübke 1895: § 278, Moll 2006 [1952]: 210, Coromines 1971: 324, Pérez Saldanya 1998: 230-

*Aquest estudi, finançat pel programa de subvencions per a la contractació de personal investigador de caràcter predoctoral de la Generalitat Valenciana (ACIF/2017/268), forma part del projecte PID2020-113971GB-C21, finançat pel MCIN/AEI/10.13039/501100011033. Agraïsc al professor Lluís de Yzaguirre la seua ajuda amb l'extracció de les formes verbals, mitjançant una aplicació LATEL de la Universitat Pompeu Fabra, així com els comentaris i els suggeriments de dos revisors anònims i d'Emili Casanova, Jesús Jiménez i Manuel Pérez Saldanya.

¹ S'han exclòs de l'estudi els verbs acabats en *-ndre*, atès que la tipologia d'aquests verbs difereix de la dels analitzats en aquest treball: etimològicament, els verbs com *prendre* o *respondre* presenten un morfoma pita no velaritzat, amb la marca *-s-* (p. ex., 3a *pres* o 3a *respòs*). Així mateix, tampoc no s'inclouen en l'estudi verbs com *deure* o *valdre*, puix que presenten un morfoma L amb radical palatal que evita l'homofonia entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu (p. ex., 1a *deig* vs. 3a *deu*), la qual cosa els diferencia de verbs com *beure* o *moldre*, que sí que presenten inicialment sincretisme entre aquestes persones (p. ex., 1a *beu* vs. 3a *beu*).

² Els canvis indicats amb el símbol >> corresponen a reorganitzacions morfològiques del sistema, no justificades per l'evolució fonètica regular, que es marca amb el símbol >. Les vocals tòniques apareixen destacades amb un subratllat.

231, Querol 2011: 30) postulen que la velar deriva del reforçament de la desinència aspectual dels perfets forts llatins acabats en -UI-: la semivocal [w] dels temps perfectius s'hauria enfortit i hauria acabat convertint-se en una labiovelar obstruent: $w > g^w > g$. Tanmateix, Wheeler (2011: 195-198) considera errònia aquesta evolució i defensa la hipòtesi que Ronjat (1937: § 570) va proposar per a l'occità. Segons aquest autor, la velar s'hauria estés analògicament des d'un grup de verbs reduït en què se sap amb certesa que l'extensió /g/ era etimològica, com ara 3a PLACUIT > *plac*, de *plaire*, o 3a NOCUI > *noc*, de *noure*.

La hipòtesi del reforçament de la semivocal *w* seria apropiada si aquest fenomen es produïra no solament en el cas del perfet llatí, sinó també en la resta de contextos. En català, la semivocal *w* es reforça com una obstruent velar en posició inicial, com en *guerra*, provinent del germànic WERRA. En canvi, no ocorre el mateix en altres posicions; per exemple, la forma del llatí vulgar *MINUARE ha originat en català *minuar*, o la forma frànica TRIUWA, ha donat en català *treva*. No era esperable, doncs, que [w] experimentara una evolució diferent en els verbs respecte de la resta de contextos. En cas d'haver-se produït aquesta discrepància, deu haver intervingut la morfologia i no solament l'evolució fonètica.

Per aquests motius, en Badal (2021) proposem una explicació que té en compte les dues hipòtesis: el reforçament de la semivocal [w] com una obstruent velar s'hauria produït excepcionalment en aquest context per analogia als perfets de verbs com *plaire* o *noure* que, com hem esmentat, sí que presentaven una /g/ etimològica. Consegüentment, l'adquisició de la consonant velar permetria que el morfoma pita adquirira una marca que l'identificara i que atorgara uniformitat i estabilitat al paradigma. A més a més, amb el reforçament, el morfoma quedaria marcat en tots els casos amb la consonant que segueix la vocal tònica del radical, com observem en les formes del passat simple 3a *bec*, de *beure*, o 3a *poc*, de *poder*, o en les de l'imperfet de subjuntiu 3a *mogués*, de *moure*, o 3a *degués*, de *deure*.

Siga com siga, tenint en compte que l'extensió /g/ del morfoma pita dels verbs com *beure* o *moldre* s'associa a l'afix llatí -UI-, molts autors consideren la consonant velar una extensió temàtica que se situa entre el radical i les desinències de temps, aspecte i mode (Malkiel 1974; Viaplana 1984, 1986, 1995, 2005; Wheeler 1993; Perea 1997; Lloret i Viaplana 1998; Lloret 2005, 2009, 2010; Querol 2009, 2011; Massanell i Messalles 2011; Pérez Saldanya 2013; Badal 2021). L'extensió /g/ tindria així un comportament morfològic paral·lel al de l'increment incoatiu dels verbs de la tercera conjugació, i esdevindria un marcador de classe (Viaplana 1995: 338-339, Pérez Saldanya 2013: 317).

En català actual, a més de les formes del passat simple, de l'antic condicional en *-ra* (que hui dia només es conserva en valencià amb valor d'imperfet de subjuntiu) i de l'imperfet de subjuntiu il·lustrades més amunt,³ també presenten

³ Actualment, els verbs d'aquesta classe tenen un participi velaritzat si aquest és feble i presenta la vocal temàtica *-u-*, com *begut* o *cregut*. En canvi, si són atemàtics (rizotònics), no adopten normativament l'extensió velar, com *molt* o *tolt*. No obstant això, en certs parlars es documenten

l'extensió /g/ la primera persona del present d'indicatiu i totes les formes del present de subjuntiu dels verbs del tipus *beure* o *moldre*.⁴ Aquestes persones constitueixen el morfoma L, anomenat així perquè la distribució de les formes que comparteixen trets se sembla a la lletra L girada (Maiden 2005: 146, 2018: 84), com il·lustrem en la Taula 2 amb exemples del verb *beure*. Com podem observar, les formes del morfoma L presenten una consonant velar que no apareix en la resta de formes del present d'indicatiu.⁵

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	<i>bec</i>	<i>beus</i>	<i>beu</i>	<i>bevem</i>	<i>beveu</i>	<i>beuen</i>
PS	<i>bega / begui</i>	<i>begues / beguis</i>	<i>bega / begui</i>	<i>beguem</i>	<i>begueu</i>	<i>beguen / beguin</i>

TAULA 2. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *beure*⁶

En català antic, però, les formes de la primera persona del present d'indicatiu i del present de subjuntiu d'aquests verbs no presentaven l'extensió /g/, atès que l'evolució fonètica regular havia originat formes amb radical sense velar (vg. Taula 3). Com a resultat d'aquesta evolució regular, a més, la primera i la tercera persona del present d'indicatiu eren homòfones: 1a *beu* vs. 3a *beu*; 1a *mol* vs. 3a *mol*.

	<i>beure</i>	<i>creure</i>	<i>moldre</i>
1a persona del present d'indicatiu	BIBŌ > <i>beu</i>	CRĒDŌ > <i>creu</i>	MOLŌ > <i>mol</i>
Present de subjuntiu	3a BIBAT > <i>beva</i>	3a CRĒDAT > <i>crea</i>	3a MOLAT > <i>mola</i>

TAULA 3. Evolució del llatí al català de la 1a persona del present d'indicatiu i de la 3a persona del present de subjuntiu dels verbs *beure*, *creure* i *moldre*

La distribució que il·lustrem en la Taula 2, doncs, respon a un procés d'extensió analògica des de les formes pita cap a la primera persona del present d'indicatiu i cap al present de subjuntiu. Ara bé, fins que l'extensió /g/ no perdé el valor original de perfet, no es va poder estendre analògicament des dels temps procedents del tema de perfet llatí cap a temps imperfectius com el present d'indicatiu i el present de subjuntiu (vg. Pérez Saldanya 1995: 285). Aquesta propagació es va veure afavorida per l'existència de verbs com *dir* o *dur*, que

casos d'afebliment i velarització de participis forts, com la forma analògica *molgut* en lloc de la normativa *molt* (vg. Beltran i Segura-Llopes 2018: 215).

⁴ En una part del català col·loquial actual, és notable la propagació de la consonant velar a verbs de la segona conjugació no velar, com *perdre* (p. ex., 3a *perga*), a verbs purs de la tercera, com *cosir* o *dormir* (p. ex., 1a *cusc* o 3a *dorga*) i, fins i tot, de la primera conjugació, com *donar* (p. ex., 3a *dongui*). En aquest treball, però, centrem l'anàlisi en els verbs que presenten, inicialment, un pita velaritzat i un morfoma L amb radical sense velar, com *beure* o *moldre*.

⁵ Col·loquialment, en determinats parlars, especialment valencians, la quarta i la cinquena persona del present d'indicatiu també adopten l'extensió /g/ (vg. Beltran i Segura-Llopes 2018: 218): p. ex., 4a *beguem* i 5a *begueu*.

⁶ Les formes velaritzades, que formen el morfoma L, apareixen ombrejades.

presentaven etimològicament l'extensió /g/ en les formes del morfoma L: p. ex., 1a DĪCŌ > *dic* / 3a DĪCAT > *diga*; 1a DŪCŌ > *duc* / 3a DŪCAT > *duga*.

En relació amb el canvi diacrònic descrit, en aquest estudi ens proposem tres objectius principals. En primer lloc, datarem el moment en què les formes del morfoma L dels verbs del tipus *beure* o *oldre* comencen a adoptar l'extensió /g/ de manera generalitzada en el corpus. En segon lloc, escatirem si la propagació de la velar es produeix alhora en totes les formes del morfoma, d'acord amb els criteris de coherència i convergència,⁷ o si s'observen diferències entre les diverses formes en la cronologia de la velarització. En aquest sentit, una de les relacions implicatives més robustes en la flexió verbal catalana és l'establida entre la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu (Pérez Saldanya *et al.* 2004: 97). Aquestes persones que, com hem dit, formen el morfoma L, tendeixen a compartir les irregularitats; per tant, d'acord amb el principi d'estabilitat de les classes flexives,⁸ és esperable que si la primera persona del present d'indicatiu adopta l'extensió velar, també es velaritze tot el present de subjuntiu i viceversa, i també és esperable que, quan la velarització penetra en els dos temps, el canvi siga simultani. Finalment, comprovarem, a partir de la cronologia, si els problemes de transparència generats entre les formes fortes de la primera i la tercera persona del passat simple (1a *bec*, 3a *bec*) i la primera persona del present d'indicatiu arran de la velarització d'aquesta darrera (1a *beu* >> *bec*) suposen un entrebanc per a la propagació de /g/ al morfoma L.

Per tal de descriure el procés de velarització de la primera persona del present d'indicatiu i del present de subjuntiu d'aquesta classe verbal en les obres que constitueixen el corpus, en l'apartat següent exposem la metodologia seguida per a extraure i analitzar els casos. En § 3, presentem les expectatives temporals sobre el procés de velarització del morfoma L, tot considerant els conflictes de naturalitat amb el passat simple que es deriven de la velarització de la primera persona del present d'indicatiu. Seguidament, en els apartats 4 i 5 presentem els recomptes dels casos de velarització del morfoma L extrets del corpus, amb

⁷ Els criteris de coherència i convergència (Maiden 2011: 181, 2018: 93) estableixen que qualsevol canvi morfològic que afecte un radical del morfoma pita o del morfoma L en una part del paradigma d'un verb determinat, afectarà sempre el radical del morfoma corresponent en la resta de les formes del paradigma del verb. Així, l'heterogeneïtat fonològica dels radicals es redueix amb el pas del temps, de manera que els radicals del morfoma acaben convergint en una forma fonològica comuna.

⁸ El principi d'estabilitat de les classes flexives s'emmarca dins dels principis de naturalitat dependents del sistema (*vg.* Dressler *et al.* 1987). Aquest principi afavoreix les classes flexives basades en les propietats extramorfològiques de les paraules i motivades independentment, així com els paradigmes organitzats a partir de sistemes implicatius generals (Wurzel 1987: 92). L'estabilitat està directament relacionada amb la regularitat de les classes. Si un sistema flexiu comprén exclusivament classes flexives estables, tindrà el grau més elevat de naturalitat. Malgrat que la tendència general és l'eliminació d'irregularitats, hi ha casos en què determinades formes irregulars es poden mantenir en el temps, perquè les especificitats o atipicitats estan organitzades implicativament, com ocorre amb els verbs velaritzats que tractem, en què l'aparició de l'extensió /g/ sol ser sistemàtica.

l'objectiu de quantificar la distribució de les formes verbals sense velaritzar i amb l'extensió velar. Finalment, tanquem el treball amb les conclusions.

2. METODOLOGIA

Per tal d'extraure les formes verbals de l'estudi, hem bastit un corpus base que comprén obres que van des del segle XIII fins al segle XIX (vg. Taula 4). Tots els textos que formen el corpus pertanyen a la segona meitat de cada segle, puix que, metodològicament, s'ha establert com a objectiu determinar l'estat evolutiu que presenten les formes verbals a l'acabament de cada període temporal.

Segles	Català occidental	Català oriental
XIII	<i>Costums de Tortosa</i>	<i>Llibre de contemplació en Déu</i>
XIV	<i>Epistolari de la València Medieval (I), Els manuals de consells medievals de Xàtiva (1376-1380)</i>	<i>Corbatxo, Els quatre llibres de la reina Elionor de Sicília, La fiyla del rey d'Ungría, Lo somni</i>
XV	<i>Tirant lo Blanch</i>	<i>Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya, Llibre de les solemnitats de Barcelona</i>
XVI	<i>Libre de Antiquitats, Les Memòries del cavaller valencià Gaspar Antist, Constitucions del convent de Sant Josep, Textos de la Cancelleria Reial (Arxiu del Regne de València), Biografia de Català de Valeriola</i>	<i>Diari de Frederic Despalau, Llibre de les Solemnitats de Barcelona</i>
XVII	<i>Notícies de València i son regne</i>	<i>Dietaris de la Generalitat de Catalunya 1674-1689</i>
XVIII	<i>Memòries de mossén Esplugues, Col·loquis valencians atribuïts a Carles Leon</i>	<i>Calaix de sastre, Memòries d'un pagès del segle XVIII</i>
XIX	<i>Ensisam de totes herbes</i>	<i>Lo catalanisme</i>

TAULA 4. Obres que formen el corpus, dividides per segles en les files i pel bloc dialectal al qual pertanyen en les columnes

Reconeixem el risc que comporta triar només la segona meitat de cada segle, ja que el procés de velarització podria iniciar-se una mica abans del que tenim documentat. Tanmateix, com que el que ens interessa és dilucidar l'evolució global de les formes verbals, considerem adient l'elecció dels períodes temporals; així, seria rar que es produïren canvis bruscs amb una diferència només de mig segle. Per a cadascun dels segles comptem amb 180.000 paraules: 90.000 paraules corresponen a obres del català occidental, i l'altra meitat a obres del català oriental; hem fet aquesta selecció perquè els dos grans blocs que formen la llengua catalana estiguen igualment representats.⁹ Per a optimitzar el procediment d'extracció de les formes verbals s'ha fet servir una aplicació LATEL

⁹ Amb l'objectiu d'obtenir dades més homogènies, s'ha optat per reduir el nombre de dialectes presents en el corpus. Així, la majoria de textos del català occidental procedeixen d'obres valencianes, mentre que en el bloc oriental la major part de textos pertanyen al català central.

de la Universitat Pompeu Fabra (De Yzaguirre 2018). Quan les dades del nostre corpus eren insuficients, o quan ens ha semblat convenient corroborar els resultats obtinguts, hem recorregut al *Corpus Informatitzat del Català Antic* (d'ara en avant, CICA).

Una vegada realitzats els recomptes, els set segles s'han repartit en cinc blocs (XIII, XIV, XV, XVI i XVII-XIX) perquè habitualment no hi havia diferències remarcables entre els tres segles de l'últim bloc. Per a aclarir si la distribució de les formes no velaritzades i velaritzades (variable 'velaritzat') amb relació als blocs temporals definits (variable 'segle') és aleatòria o no, hem portat a terme diverses proves de khi-quadrat amb el programa SPSS (IBM Corp. 2019). La prova de khi-quadrat es basa en la comparació de les freqüències bivariades obtingudes a partir de les dades extretes (freqüències empíriques) amb les freqüències que resultarien si no hi haguera relació d'associació entre les variables 'velaritzat' i 'segle' (freqüències teòriques). La prova produeix dos indicadors: el valor per a χ^2 per a una distribució de dues variables (formes no velaritzades i velaritzades) en els cinc blocs en què s'agrupen els set segles (amb quatre graus de llibertat) i la significació asimptòtica (p). El valor de p s'avalua a partir del llinard de 0,05, com és habitual en les ciències socials: quan el valor de p és menor de 0,05, la probabilitat que els elements s'hagen distribuït aleatòriament segons la freqüència global entre els diferents grups és baixa (menor d'un 5 %); en aquest cas, hauríem de descartar la hipòtesi nul·la, segons la qual la variable 'segle' no influeix en la distribució de les formes verbals i assumir que, contràriament, la distribució de les formes velaritzades en els diferents períodes varia. En canvi, si el valor de p és major que 0,05, és a dir, si la probabilitat d'obtenir la distribució real de manera aleatòria és major que un 5 %, acceptarem la hipòtesi nul·la i suposarem que les formes verbals s'han distribuït amb el mateix criteri en els diferents segles. Un cop s'ha comprovat si les formes estan organitzades aleatòriament o no, s'ha de dilucidar quina és la potència de la relació entre les variables. Aquesta dada és determinada per la V de Cramer; el rang d'aquest paràmetre va de 0 a 1: un efecte feble va de 0,1 a 0,2; un de moderat, de 0,2 a 0,4; un de relativament fort, de 0,4 a 0,6; un de fort, de 0,6 a 0,8, i un de molt fort, de 0,8 a 1 (Rea i Parker 2014: 219).

3. CONFLICTES DE NATURALITAT I CRONOLOGIA DEL PROCÉS DE VELARITZACIÓ DEL MORFOMA L

L'adopció de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu evitava l'homofonia amb la tercera persona del mateix temps (p. ex., *1a beu* >> *bec* vs. *3a beu*), però generava problemes de transparència amb el passat simple, puix que s'originava un sincretisme entre aquesta persona i la primera i tercera persona del passat simple (*1a beu* >> *bec* vs. *1a bec*, *3a bec*; *1a mol* >> *molc* vs. *1a molc*, *3a*

molc).¹⁰ Per això, podem intuir que la velarització de la primera persona del present d'indicatiu no s'hauria de produir de forma generalitzada i massiva fins al moment en què les formes fortes del passat simple s'afebliren, és a dir, fins al moment en què l'accent passara de recaure en el radical a recaure en la desinència (Pérez Saldanya 1995: 293); exemplifiquem aquest procés en 0.

- (1) a. 1a *bec* >> *beguí*, 3a *bec* >> *begué*
 b. 1a *molc* >> *molguí*, 3a *molc* >> *molgué*

Per aquest motiu, abans d'explicar el procés de velarització del morfoma L en § 4 i § 5, analitzem el procés d'afebliment del passat simple d'aquesta classe verbal. En general, per a mostrar els recomptes extrets del corpus, fem servir un model de taula creuada que consta de dues variables: en les files, hi ha els segles, alguns dels quals, com ja hem advertit, apareixen agrupats en blocs i, en les columnes, la variable analitzada. En la Taula 5, en concret, la variable estudiada és la marca de perfet (variable 'perfet'), que divideix els verbs segons si presenten un perfet fort, amb l'accent sobre el radical, o feble, amb l'accent sobre la desinència, en les formes de la primera i la tercera persona del passat simple del nostre corpus.

			Perfet	
			Fort	Feble
Bloc temporal	XIII	Recompte	3	1
		% dins de segle	75 %	25 %
	XIV	Recompte	1	8
		% dins de segle	11,1 %	88,9 %
	XV	Recompte	1	2
		% dins de segle	33,3 %	66,7 %
	XVI	Recompte	—	18
		% dins de segle	0 %	100 %
	XVII-XIX	Recompte	—	40
		% dins de segle	0 %	100 %
	Total	Recompte	5	69
		% dins de segle	6,8 %	93,2 %

TAULA 5. Taula creuada de la 1a i la 3a persona del passat simple dels verbs amb el morfoma pita velaritzat i radical sense velar en el morfoma L

Les dades de la Taula 5 indiquen que, mentre que en el segle XIII prevalen les formes de perfet fortes 0, en el segle XIV ja predominen les febles 0, que

¹⁰ El principi de transparència, inserit dins dels principis de naturalitat independents del sistema (Mayerthaler 1987: 49), afavoreix els paradigmes sense ambigüitats ni fusions. Un exemple seria la tendència col·loquial a evitar el sincretisme de nombre i a diferenciar la forma del singular de la del plural, que explica que col·loquialment, en valencià, s'hagen format plurals analògics del tipus *dillunsos*, *dijousos* o *llàpissos* (en lloc dels normatius, i sincrètics amb la forma de singular, *dilluns*, *dijous* o *llapis*).

representen el 90 % de formes totals. Del segle XV se n'han extret pocs casos; per tant, hem comprovat quina és la tendència d'aquestes formes en el CICA. Així, per exemple, del verb *beure* es documenta un cas de *bec* enfront de catorze casos de *begué*. Per tant, es manté la tendència del segle anterior, la qual cosa confirma que l'afebliment dels perfets d'aquesta classe ja era general al segle XIV. Aquest segle marcaria, doncs, el llindar a partir del qual esperem que comence a estendre's la velarització en el morfoma L.

- (2) a. Per tot aysó, Seyner, la vostra deitat no-s *moc* ni-s *camiá* en natura. (*Llibre de contemplació en Déu*: LIII – [22] [XIII])
 b. Cor on ela pus *cresec* en la salutatió e en la divinal potencia. (*Llibre de contemplació en Déu*: LIII – [6] [XIII])
- (3) a. Aprés que ell fou mort e li hagué celebrades sol-lemptes exèquies, lo féu polvoritzar e-l *begué*. (*Lo somni*: 240 [XIV])
 b. Arribí en aquella part on aquella hora la *creguí* trobar. (*Corbatxo*: 28 [XIV])

4. RESULTATS DE LA PRIMERA PERSONA DEL PRESENT D'INDICATIU

Quant a les formes del morfoma L, començarem el nostre estudi per les formes de la primera persona del present d'indicatiu, el recompte de les quals mostrem en la Taula 6.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Bloc temporal	XIII	Recompte	2	—
		Recompte esperat ¹¹	0,1	1,9
		% dins de segle	100 %	0 %
	XIV	Recompte	2	29
		Recompte esperat	1,3	29,7
		% dins de segle	6,5 %	93,5 %
	XV	Recompte	—	12
		Recompte esperat	0,5	11,5
		% dins de segle	0 %	100 %
	XVI	Recompte	—	2
		Recompte esperat	0,1	1,9
		% dins de segle	0 %	100 %
	XVII-XIX	Recompte	—	52
		Recompte esperat	2,1	49,9
		% dins de segle	0 %	100 %
Total		Recompte	4	95
		% dins de segle	4 %	96 %

TAULA 6. Taula creuada de la 1a persona del present d'indicatiu dels verbs amb el morfoma pita velaritzat i radical sense velar en el morfoma L

¹¹ El recompte esperat indica el valor que apareixeria en cada casella si les formes velaritzades i no velaritzades es repartiren amb el mateix percentatge en tots els segles.

El sistema de distribució és el mateix que en la Taula 5, només que ara la variable d'agrupació és 'velaritzat', sota la qual els casos es reparteixen en dues caselles segons si presenten extensió velar o no.

Les dades revelen que la distribució percentual entre formes no velaritzades (1a *beu*) i velaritzades (1a *bec*) varia notablement al llarg del període estudiat, amb les formes velaritzades com a preponderants a la fi del període. A més, d'acord amb els resultats del test estadístic, hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals de la primera persona del present d'indicatiu entre els segles ($\chi^2_{(4)} = 50,744$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,716). Per tant, la variable 'segle' incideix en la distribució de les formes verbals, amb una associació entre la variable 'segle' i la variable 'velaritzat' forta d'acord amb la V de Cramer.

Quant als exemples, els dos únics casos extrets del segle XIII 0 presenten encara el radical sense velaritzar.

- (4) a. Dirà al deutor: «jo us *absolv* d'aquel deute». (*Costums de Tortosa*: 195 [XIII])
 b. Enaxí, Seyner, eu fug a totz mos mals seynors e totz los *meynscreu* e totz los nec. (*Llibre de contemplació en Déu*: LXVI – [27] [XIII])

En el segle XIV es produeix un canvi notable, ja que les formes amb l'extensió /g/ arriben al 93,5 % 0, mentre que només es documenten dues ocurrències de les formes etimològiques 0.

- (5) a. Ver és, senyor, que algunes coses *crech* que no hé vistes; e per ço que hé atorgat no ho puch negar. (*Lo somni*: 64 [XIV])
 b. Yo *crech* e no per mos mèrits, t'ha fet davant mi aparèxer, yo·t prech. (*Corbatxo*: 18 [XIV])
 (6) a. Si tu has l'anginy agut axí com yo *creu*, prou laugerament pots compendra quantas ne quals són las seus costums. (*Corbatxo*: 68 [XIV])
 b. E yo *creu* bé assau aver satisfet al que pusqueras aver més en dubte. (*Corbatxo*: 69 [XIV])

A partir del segle XV totes les formes testimoniades de la primera persona del present d'indicatiu d'aquesta subclasse presenten l'extensió /g/ 0. Per tant, es manté la tendència consolidada en el segle anterior.

- (7) a. Tots quants en aquesta batalla ab mi pendran mort, yo·ls *absolch* a pena e a culpa. (*Tirant*: 136 [XV])
 b. Duraren les corts *crech* que més de cinch mesos. (*Català de Valeriola*: 141 [XVI])
 c. Assentats en un banc en la plaça vérem ballar a aquell jovent de Badalona. I aquí *concloc* l'argument. (*Calaix de sastre*: any 1785 [XVIII])

En aquest grup de verbs, doncs, sembla que el canvi en la primera persona del present d'indicatiu es va completar bastant aviat, però no en els primers testimonis de la llengua. Les dades del segle XIII d'aquesta persona són molt minses, tant les del nostre corpus com les del CICA. Ara bé, tot i que en aquest darrer corpus es documenta ja algun cas velaritzat a la segona meitat del segle

XIII 0, l'escassetat en el segle XIII de formes de la primera persona amb velar en els dos corpus concorda amb les nostres previsions, ja que en aquell moment encara no s'havia completat l'afebliment dels perfets forts. Per tant, el sincretisme amb la tercera persona del passat simple que el canvi hauria produït va frenar el procés de velarització de la primera persona del present durant aquest període.

- (8) Dic e pronunciu que·l dit Bernat Ricart deu ésser remogut de la dita tudoria e cura e aquel de present d'aquella sentencialment *remoch*. (*Pergamins, processos i cartes reials* 2: doc. 20 – línia 51 [XIII])

En el segle XIV, la majoria de formes ja presenten l'extensió velar /g/; es pot considerar, doncs, que en aquest segle es completa el canvi. Novament, els resultats s'adiuen amb les nostres expectatives, ja que en aquest mateix moment es va produir l'afebliment general de la primera i la tercera persona del passat simple (vg. § 3): p. ex., 1a *bec* >> *beguí*; 3a *bec* >> *begué*. Aquest canvi paral·lel evitava els problemes de transparència que s'haurien originat entre la primera persona velaritzada del present d'indicatiu i la primera i tercera persona febles del passat simple, les tres amb la mateixa forma: p. ex., 1a *bec* vs. 1a *bec*; 3a *bec*.

La introducció de la velar en la primera persona del present d'indicatiu, a més de no col·lidir amb les formes del passat, millorava la transparència i la iconicitat del sistema.¹² En efecte, l'adopció de l'extensió /g/ permetia resoldre el sincretisme existent entre la primera i la tercera persona (1a *beu* >> *bec* vs. 3a *beu*). Seguint la teoria del marcatge, no era gaire natural que la forma menys marcada, la tercera, coincidira formalment amb una de més marcada, com és la primera. Amb les noves modificacions, en els verbs amb radical acabat en *-u-* [w], com *beure*, la iconicitat del sistema era mínima, ja que la forma marcada (la primera) s'obtenia mitjançant una alteració de la no marcada (la tercera): 1a *bec* vs. 3a *beu*. En canvi, en els verbs amb radical acabat en *-l-*, com *molde*, la iconicitat era màxima, atès que la forma marcada s'originava afegint l'extensió /g/ a la no marcada (la tercera): *mol* + /g/ = *molc*.

¹² El principi d'iconicitat construccional (Mayerthaler 1987: 48-49) està relacionat amb les diferències de marcatge funcional existents entre les categories morfosintàctiques i amb la tendència que aquestes diferències de marcatge funcional queden reflectides formalment mitjançant la presència o absència de marques formals. Atenent al grau d'adequació al principi d'iconicitat, se sol postular l'existència d'una jerarquia d'iconicitat (Wurzel 1989: 11). D'acord amb aquesta jerarquia, es pot diferenciar entre la iconicitat màxima, la mínima, la manca d'iconicitat i la contraiconicitat. La màxima iconicitat es dona quan el terme marcat es forma afegint una marca al no marcat. La mínima iconicitat apareix quan la categoria marcada té una forma diferent de la no marcada. La manca d'iconicitat es produeix quan la categoria marcada té la mateixa forma que la no marcada. I, finalment, la contraiconicitat es dona quan la categoria marcada té una forma més reduïda que la no marcada.

5. RESULTATS DEL PRESENT DE SUBJUNTIU

En aquest apartat presentem la cronologia de l'extensió de la velarització a la resta de formes del morfoma L per a analitzar si coincideix temporalment amb la de la primera persona del present d'indicatiu. En la Taula 7 es palesa com la distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *beva*) i velaritzades (3a *bega*) del subjuntiu canvia remarcablement al llarg del període estudiat, amb les darreres també com a hegemòniques a la fi dels segles analitzats. D'acord amb els resultats que hem obtingut del corpus, les diferències de distribució de les formes verbals del present de subjuntiu entre els segles són significatives ($\chi^2_{(4)} = 63,468$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,809). La variable 'segle', doncs, influeix en la distribució d'aquestes formes; a més, com que la V de Cramer té un valor major que 0,8, la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la distribució de les formes amb velar i sense velar és molt forta.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
Bloc temporal	XIII	Recompte	36	10
		Recompte esperat	17,1	28,9
		% dins de segle	78,3 %	21,7 %
	XIV	Recompte	—	17
		Recompte esperat	6,3	10,7
		% dins de segle	0 %	100 %
	XV	Recompte	—	1
		Recompte esperat	0,4	0,6
		% dins de segle	0 %	100 %
	XVI	Recompte	—	3
		Recompte esperat	1,1	1,9
		% dins de segle	0 %	100 %
	XVII-XIX	Recompte	—	30
		Recompte esperat	11,1	18,9
		% dins de segle	0 %	100 %
Total	Recompte	36	61	
	% dins de segle	37,1 %	62,9 %	

TAULA 7. Taula creuada del present de subjuntiu dels verbs amb el morfoma pitat velaritzat i radical sense velar en el morfoma L

Pel que fa als exemples, en el segle XIII les formes etimològiques són les més freqüents, atés que representen el 78,3 % dels casos 0. Tanmateix, ja comencen a documentar-se formes amb l'extensió /g/, encara que són minoritàries (21,7 % dels casos) 0.

- (9) a. Que per raon de la exariquia vela sia moguda ne feta entr'èls, que-l seynor *mova* contra son exarich. (*Costums de Tortosa*: 263 [XIII])
 b. E *crea* so qui es possibol causa e *meynscrea* les causes impossibols. (*Llibre de contemplació en Déu*: LXIX – [25] [XIII])

- (10) a. Per yvascament que se·n *moga* ne ysca de la ciutat. (*Costums de Tortosa*: 60 [XIII])
 b. Per conprar ne per vendre, o a molín que *molga* blat. (*Costums de Tortosa*: 215 [XIII])

Al segle XIV, però, la situació canvia completament, puix que totes les formes documentades ja presenten l'extensió /g/. Aquesta situació es manté en la resta de períodes analitzats.

- (11) a. Que us pensets que jo *creega* fermament que vós siats ànima. (*Lo somni*: 76 [XIV])
 b. Mas no penseu sia dona que *cregua* de lauger (*Tirant*: 383 [XV])
 c. Donar-nos avís del que devem obrar, y quant vostra senyoria *resolgue* acudir a sa magestat. (*Dietaris Gen. Cat.*: 86 [XVII])

En conclusió, la cronologia de la velarització del present subjuntiu s'adiu bastant amb la de la primera persona del present d'indicatiu, i també amb l'afebliment dels perfets forts, ja que sembla que els tres canvis es consoliden en el segle XIV. La introducció de la velar en el present de subjuntiu, com hem indicat més amunt (vg. § 1), s'explica a partir del principi d'estabilitat de les classes flexives: la presència de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu implica que aquesta s'estenga igualment a les formes del present de subjuntiu.

6. CONCLUSIONS

D'acord amb les dades del corpus, sembla que el procés de velarització de la primera persona del present d'indicatiu i del present de subjuntiu dels verbs del tipus *beure* o *moldre* s'acompleix en el segle XIV. Com s'ha indicat més amunt, en aquests verbs, l'extensió /g/ solament apareixia inicialment en els temps procedents del tema de perfet llatí. A partir de la propagació de la velar a la primera persona del present d'indicatiu i al present de subjuntiu, es va crear un morfema L en aquesta classe verbal, caracteritzat per la presència de l'extensió velar en totes les persones del patró morfològic. A més a més, la introducció de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu permetia resoldre el sincretisme existent amb la tercera persona del present d'indicatiu. Conseqüentment, s'assolia una oposició més transparent entre totes dues: 1a *beu* >> *bec* vs. 3a *beu*; 1a *mol* >> *molc* vs. 3a *mol*. En els verbs amb radical acabat en *-u-* [w], com *beure* o *moure*, la iconicitat és mínima, mentre que en els verbs amb radical acabat en *-l-*, com *moldre* o *toldre*, la iconicitat és màxima.

D'altra banda, la velarització de la primera persona del present d'indicatiu va comportar la penetració de l'extensió /g/ en el present de subjuntiu, d'acord amb el principi d'estabilitat de les classes flexives. L'adopció de la consonant velar es va produir alhora en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu; per tant, els principis de coherència i convergència que postula Maiden (2011: 181) es compleixen estrictament. Així mateix, el nostre estudi revela que els conflictes de transparència que s'haurien originat entre la

primera i la tercera persona del passat simple i la primera persona del present d'indicatiu condicionen l'adopció de la consonant velar en aquesta última. No debades, tant el procés d'afebliment dels perfets forts com la introducció de /g/ en la primera persona del present d'indicatiu es produïren en el segle XIV. Al final de tot el procés evolutiu, aquests verbs, que presentaven inicialment l'extensió /g/ només en el morfema pita, també van adoptar-la en el morfema L; en conseqüència, es va crear una nova subclasse verbal dins de la segona conjugació catalana, caracteritzada per la presència de /g/ en els dos morfemes, ara ja sense el valor original de perfet.

BIBLIOGRAFIA

- BADAL, M. (2021), *Morfologia verbal catalana: anàlisi diacrònica dels verbs velaritzats*, València, Universitat de València.
- BELTRAN, V. i SEGURA-LLOPES, C. (2018), *Els parlars valencians*, València, Universitat de València.
- COROMINES, J. (1971), *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor.
- DE YZAGUIRRE, L., *Banc Analític d'Antigalles Lèxiques (BADAL)* [en línia]. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2018 [Consulta: 9/1/2022]. Disponible a: <<http://latel.upf.edu/cgi-bin/badal.cgi>>.
- DRESSLER, W. U., MAYERHALER, W., PANAGL, O. i WURZEL, W. U. (1987), *Leitmotifs in Natural Morphology*, Àmsterdam, John Benjamins.
- LLORET, M. R. (2005), «Efectes col·laterals de la 'desinència zero' en la flexió verbal algueresa», en *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 49 (*Miscel·lània Joan Veny*, 5), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 233-266.
- LLORET, M. R. (2009), «Changes in Inflectional Class as a Means to Repair Phonology», en *Selected Proceedings of the 6th Décembrettes: Morphology in Bordeaux*, Montermi, F., Boyé, G. i Tseng, J. (eds.), Somerville, MA, Cascadilla Proceedings Project, pp. 22-34.
- LLORET, M. R. (2010), «Assignació conjugacional motivada: alguerès i sasserès en contacte», en *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Creus Bellet, I., Puig, M. i Veny-Mesquida, J. R. (eds.), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 317-326.
- LLORET, M. R. i VIAPLANA, J. (1998), «Variació morfofonològica. Variants morfològiques», *Caplletra*, 25, 43-62.
- MAIDEN, M. (2001), «A Strange Affinity: "Perfecto y tiempos afines"», *Bulletin of Hispanic Studies*, 78, 441-464.
- MAIDEN, M. (2005), «Morphological autonomy and diachrony», en *Yearbook of Morphology 2004*, Booij, G. i van Marle, J. (eds.), Dordrecht, Springer, pp. 137-175.
- MAIDEN, M. (2011), «Morphological persistence», en *The Cambridge history of the Romance languages. Volume 1, Structures*, Maiden, M., Smith, J. C. i Ledgeway, A. (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, pp. 155-214.
- MAIDEN, M. (2018), *The Romance Verb: Morphomic Structure and Diachrony*, Oxford, Oxford University Press.

- MALKIEL, Y. (1974), «New Problems in Romance Interfixation (I): The Velar Insert in the Present Tense (with an Excursus on -zer/-zir Verbs)», *Romance Philology*, 27(3), 304-355.
- MASSANELL I MESSALLES, M. (2011), *Permeabilitat del català nord-occidental a l'estàndard mediàtic i educatiu: el cas de l'Alt Urgell*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- MAYERTHALER, W. (1987), «System-independent morphological naturalness», en *Leitmotifs in Natural Morphology*, Dressler, W. U., Mayerthaler, W., Panagl, O. i Wurzel, W. U. (eds.), Amsterdam, John Benjamins, pp. 25-58.
- MENÉNDEZ PIDAL, R. (1985 [1904]), *Manual de gramàtica històrica espanyola*, Madrid, Espasa-Calpe.
- MEYER-LÜBKE, W. (1895), *Grammaire des langues romanes. Vol. 2*, París, Welter.
- MOLL, F. de B. (2006 [1952]), *Gramàtica històrica catalana*, València, Universitat de València.
- PEREA, M. P. (1997), «Irregularitat i flexió verbal», *Zeitschrift für Katalanistik*, 10, 65-79.
- PÉREZ SALDANYA, M. (1995), «Analogia i canvi morfològic: a propòsit de les formes verbals velaritzades», *Caplletra*, 19, 279-305.
- PÉREZ SALDANYA, M. (1998), *Del llatí al català: morfosintaxi verbal històrica*, València, Universitat de València.
- PÉREZ SALDANYA, M. (2013), «“Que sa il·lustre senyoria cullga o faça cullir dits fruits”: una aproximació històrica als verbs velaritzats», en *Qüestions de morfologia flexiva i lèxica del català. Volum d'homenatge a Joaquim Viaplana*, Clua, E. i Lloret, M. R. (eds.), Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, pp. 313-333.
- PÉREZ SALDANYA, M., SIFRE GÓMEZ, M. i TODOLÍ I CERVERA, J. (2004), *Morfologia catalana*, Barcelona, Editorial UOC.
- QUEROL, L. (2009), *Aspectes morfofonològics en la morfologia verbal del català nord-occidental*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- QUEROL, L. (2011), *La morfologia verbal del català nord-occidental: descripció i anàlisi dels segments velar i palatal*, Lleida, Pagès.
- REA, L. M. i PARKER, R. A. (2014), *Designing and Conducting Survey Research: A Comprehensive Guide*, San Francisco, Jossey-Bass.
- RONJAT, J. (1937), *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes. Vol. 3*, Montpellier, Société des Langues Romanes.
- TORRUELLA, J. (dir.), junt amb PÉREZ SALDANYA, M. i MARTINES, J. *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)* [en línia]. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2006 [Consulta: 12/1/2022]. Disponible a: <<http://www.cica.cat/>>.
- VIAPLANA, J. (1984), «La flexió verbal regular del valencià», en *Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner: estudis de llengua i literatura*, Casanova, E. (ed.), València, Universitat de València, pp. 391-407.
- VIAPLANA, J. (1986), «Morfologia flexiva i flexió verbal catalana», *Llengua & Literatura*, 1, 385-403.
- VIAPLANA, J. (1995), «Sobre la irregularitat verbal», *Caplletra*, 19, 333-348.
- VIAPLANA, J. (2005), «Velar Verbs and Verbal Classes in Catalan», *Catalan Journal of Linguistics*, 4, 225-247.
- WHEELER, M. W. (1993), «Changing inflection: verbs in North West Catalan», en *Hispanic Linguistic Studies in honour of F. W. Hodcroft*, Mackenzie, D. i Michael, I. (eds.), Oxford, Dolphin, pp. 171-206.

- WHEELER, M. W. (2011), «The Evolution of a Morpheme in Catalan Verb Inflection», en *Morphological Autonomy: Perspectives from Romance Inflectional Morphology*, Maiden, M., Smith, J. C., Goldbach, M. i Hinzelin, M. O. (eds.), Oxford, Oxford University Press, pp. 182-209.
- WURZEL, W. U. (1987), «System-dependent morphological naturalness in inflection», en *Leitmotifs in Natural Morphology*, Dressler, W. U., Mayerthaler, W., Panagl, O. i Wurzel, W. U. (eds.), Ámsterdam, John Benjamins, pp. 59-96.
- WURZEL, W. U. (1989), *Inflectional morphology and naturalness*, Berlín, Kluwer Academic Publishers.

Llevat que s'hi indiqui el contrari, els continguts d'aquesta revista están subjectes a la llicència de Creative Commons: Reconeixement 3.0 Espanya.